



شورای سیاست گذاری حوزه های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران

معاونت پژوهش

استان آذربایجان غربی

شهرستان ارومیه

مرکز تخصصی تفسیر و علوم قرآن الزهراء سلام الله علیها

عنوان

آثار وقف در تمدن نوین اسلامی

از منظر آیات و روایات

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای رضا میرزایی سرای ملکی

نگارنده

نسبیه خیر آبادی

سال تدوین

۱۴۰۴



شورای سیاست گذاری حوزه های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران

معاونت پژوهش

استان آذربایجان غربی

شهرستان ارومیه

مرکز تخصصی تفسیر و علوم قرآن الزهراء سلام الله علیها

عنوان

آثار وقف در تمدن نوین اسلامی

از منظر آیات و روایات

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای رضا میرزایی سرای ملکی

نگارنده

نسبیه خیر آبادی

سال تدوین

۱۴۰۴

بسم الله الرحمن الرحيم

کتابخانه علمی و فرهنگی

حمد و سپاس خدایی را که گردش کائنات را بر مدار توحید بنا نهاد و جمله مخلوقات را «طوعاً و کرها» بر محور آن به حرکت واداشت. آنگاه اعجاب انگیزترین مخلوق خویش را که مسجود ملائک قرار گرفته بود به رخ عالم علیا کشید و خود را به جهت چنین خلقت سترگی ستود: «فتبارک الله احسن الخالقین». پس از آن آیات «آفاق» ی و «انفس» ی خویش را فرا روی انسان نهاد و بزرگترین کتاب هستی و تنزل یافته از عالم علوی را به دنبال سلسله پیام آوران خویش هم نشین موجودی قرار داد که مدال «ولقد کرما بنی آدم» بر شانه های او می درخشید. اینک این مائیم و نشانه های تکوینی و تدوینی حق، تا راه خود را از پس «ظلمات فوق ظلمات» به سمت ابدیت بیابیم.

ساحت مقدس مولی الموحدين امیرالمؤمنين امام علی علیه السلام
ولی و سرور زمان حضرت ولی عصر امام زمان "عجل الله تعالی فرجه الشریف"
آینه دار جمال بقیه الله حضرت آیت الله امام خامنه‌ای دام ظلّه العالی
شهیدان والا مقام و افلاکیان خاکی که شهادت نهایت آرزویشان بود.

نتیجه گیری:

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که وقف به عنوان نهادی چندبعدی و برخاسته از مبانی اصیل اسلامی، نقش سازنده و بی‌بدیلی در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی ایفا می‌کند. این نهاد با تلفیق ابعاد عبادی، اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، الگویی جامع برای توسعه همه‌جانبه ارائه می‌دهد.

در بعد اجتماعی، وقف با تقویت سرمایه اجتماعی و انسانی، توسعه خدمات عمومی، تعادل بخشی به توسعه شهری و روستایی و تقویت حکومت اسلامی، بسترهای لازم برای شکل‌گیری جامعه‌ای منسجم و پایدار را فراهم می‌سازد. در بعد فرهنگی، این نهاد با پیشرفت فرهنگی، نهادینه‌سازی ارزش‌های معنوی و اخلاقی، توسعه آموزش و فرهنگ و تثبیت هویت دینی، روح تمدن اسلامی را در کالبد جامعه می‌دمد.

در بعد اقتصادی، وقف با ایجاد زیرساخت‌های پایدار، تأمین مالی پروژه‌های مولد، بازتوزیع عادلانه ثروت و درآمد، استقلال اقتصادی و فقرزدایی پایدار، پایه‌های مادی تمدن اسلامی را استحکام می‌بخشد. ویژگی ممتاز وقف در انتقال دائمی ثروت به جای انتقال موقت درآمد، آن را به سازوکاری کارآمدتر از دیگر مکانیسم‌های توزیع تبدیل کرده است.

جمع‌بندی نهایی حاکی از آن است که وقف با ایجاد پیوند بین معنویت و مادیت، فرد و جامعه، و دنیا و آخرت، توانایی ایجاد هماهنگی بین ابعاد مختلف تمدن اسلامی را داراست. احیای آگاهانه و برنامه‌ریزی شده این نهاد می‌تواند گامی بلند در جهت بازتولید تمدن اسلامی در عصر حاضر بوده و الگویی کامل برای تحقق جامعه‌ای دانش‌بنیان، اخلاق‌محور و عدالت‌گستر ارائه دهد. این پژوهش نشان می‌دهد که وقف نه تنها یک فریضه فردی، که نهادی اجتماعی و اثرگذار است که می‌تواند زیربنای توسعه پایدار و عدالت اجتماعی در تمدن نوین اسلامی قلمداد گردد.

فهرست منابع

❖ قرآن کریم

❖ نهج البلاغه

❖ کتب فارسی

- انصاریان، حسین، تفسیر حکیم، ج ۸، چاپ پنجم، قم دار العرفان، ۱۳۹۵
- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۸، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۱
- آقا بخشی، علی، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، چاپار، چاپ اول، ۱۳۷۹
- بابازاده، علی اکبر، نگرشی نو بر جامعه مدنی، چاپ سوم، قم، شفق، ۱۳۸۰
- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، ترجمه عبد الرحیم افروز، ج ۱، چاپ ششم، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۲
- بیگی، روح الله، نقش وقف در توسعه تمدن اسلامی، چاپ دوم، تهران، اسوه، ۱۳۹۱
- تسخیری، محمد علی، درباره وحدت و تقریب مذاهب اسلامی، چاپ اول، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۸۹
- جان احمدی، فاطمه، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، چاپ اول، قم: معارف، ۱۳۹۶
- جعفری، محمد تقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، ج ۵، تهران: انتشارات ابن سینا، ۱۳۹۴
- حائری یزدی، محمد حسن، وقف در فقه اسلامی و نقش آن در شکوفایی اقتصاد، چاپ سوم، آستان قدس، مشهد، ۱۳۸۰
- حسینی، احمد، راهنمای تنظیم وقف نامه، چاپ اول، مشهد: انتشارات موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، ۱۳۹۰
- حورانی، آلبرت، تاریخ مردمان عرب، ترجمه فریبا مزینانی، تهران: انتشارات نی، بی تا
- دورانت، ویل، تاریخ تمدن، جلد ۱، چاپ دوم، ترجمه احمد بطحایی و دیگران، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۷۸
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۵، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷
- رحیمی، غلامرضا، نگرشی نو بر تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، چاپ اول، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۲
- رضایی، محمد جواد، تمدن اسلامی؛ مبانی، تاریخ و دستاوردها، چاپ اول، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۵
- رضوانی، علی اصغر، اسلام شناسی و پاسخ به شبهات، چاپ سوم، قم: انتشارات مسجد جمکران، ۱۳۸۵
- زرین کوب، عبدالحسین، کارنامه اسلام، چاپ هفتم، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۱
- سلیمی فر، مصطفی، نگاهی به وقف و آثار اقتصادی و اجتماعی آن، چاپ اول، مشهد: آستان قدس، ۱۳۷۰
- شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی. حکمت ۲۱۱. قم: انتشارات مشرقین، ۱۳۷۹
- طباطبائی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، ج ۲، چاپ ۳۹، قم: انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۶
- عادل، مهدی، وقف میراث ماندگار، چاپ اول، سبزوار، انتشارات امیرمهر، ۱۳۸۳
- عمید، حسن، فرهنگ عمید، چاپ ۶، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۵

فیض کاشانی، محمد، کتاب العلم، ترجمه اسد الله ناصح، تهران، بی نام، ۱۳۶۱

گوتاس، دیمتری، اندیشه یونانی، فرهنگ عربی: نهضت ترجمه یونانی به عربی در بغداد و جامعه نخستین عباسی، ترجمه سید ابراهیم دیباجی، تهران: انتشارات حکمت، بی تا

لوئیس، برنارد، خاورمیانه: دو هزار سال تاریخ از ظهور مسیحیت تا امروز، ترجمه حسن کامشاد، تهران: انتشارات نی، بی تا

محمد تقی، مصباح یزدی، انقلاب اسلامی، جهشی در تحولات سیاسی تاریخ، بی جا، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۴

محمد تقی، مصباح یزدی، جامعه و تاریخ از نگاه قرآن، چاپ سوم، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)، ۱۳۹۱

محمدی، ذکر اله، نقش فرهنگ و تمدن اسلامی در بیداری غرب، بی جا، ۱۳۷۳

مطهری، مرتضی، بیست گفتار، چاپ پنجم، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۷۷

مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی، چاپ دوم، قم: انتشارات صدرا، ۱۳۷۳

معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، ج ۱۲، چاپ سوم، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۴

مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق اسلامی در نهج البلاغه، چاپ ششم، ج ۲، قم، نسل جوان، ۱۳۸۵

ملایی پور، جواد، وقف سرمایه ای ماندگار، چاپ سوم، قم: انتشارات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۴

موسوی اصفهانی، جمال الدین، پیام های اقتصادی قرآن. بی جا: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۸

نجفی، موسی، وقف و تمدن اسلامی، چاپ سوم، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی ۱۳۹۸

هادوی تهرانی، مهدی، مکتب و نظام اقتصادی اسلام، قم، انتشارات تینرا، ۱۳۸۳

کتاب عربی

ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۱، بیروت، دارصادر، بی تا

ابن بابویه، محمد بن علی، و کمره ای، محمد باقر، خصال شیخ صدوق، ج ۲، چاپ اول، تهران: کتابچی، بی تا

ابوالفتح رازی، حسین بن علی، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، ج ۴، چاپ هفتم، مشهد: آستان قدس رضوی، بی تا

این آبی جمهور، محمد بن زین الدین، عوالی اللتالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیّه، ج ۱، قم دار سید الشهداء للنشر، بی تا

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، دار الکتب الإسلامیه، قم، ۱۴۱۰ ق

جرجانی، عبدالقاهر، دلائل الإعجاز، تحقیق: محمود محمد شاکر، قاهره: مکتبه الخانجی، بی تا

حکیمی، محمد رضا، الحیاه، ج ۲، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۰

حلی، ابن ادریس، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۲، چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۰ ق

- حلی، مقداد بن عبدالله، **کنز العرفان فی فقه القرآن**، ج ۲، بی جا، مکتب نوید اسلام، ۱۴۲۲ق
- حموی، یاقوت، **معجم البلدان**، ج ۴، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه). معاونت معرفی و آموزش، بی تا
- خزاعلی، محمد، **احکام القرآن**، ج ۱، چاپ اول، قم: مؤسسه انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴
- خمینی، روح الله، **تحریر الوسیله**، جلد ۲، کتاب الوقف و اخواته، چاپ سوم، قم، دارالحديث العلمیه والثقافیه، ۱۴۳۵ق.
- الدیلمی، محمد، **إرشاد القلوب المنجی من عمل به من أليم العقاب**، ج ۱، چاپ سوم، تهران: اسوه، ۱۳۹۲
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، جلد ۱، بیروت، دار العلم الدار الشامیه، ۱۴۱۲ق
- راوندی، قطب الدین، **فقه القرآن**، ج ۲، چاپ پنجم، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۰۵ق
- شهابی، محمود، **آیات الاحکام**، چاپ پنجم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۶
- شیخ صدوق، محمد بن علی، **ثواب الاعمال و عقاب الاعمال**، چاپ دوم، قم، دار الشریف الرضی للنشر، ۱۴۰۶ق
- طباطبایی، سید محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، ج ۳، چاپ سوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ق
- طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، ج ۲، چاپ ششم، بیروت: دار المعرفه، ۱۴۰۶ق
- طوسی، محمد بن حسن، **التبیان فی تفسیر القرآن**، ج ۶، چاپ اول، بیروت: دار إحياء التراث العربی، بی تا
- عاملی، محمد بن مکی (شهید اول)، **الدروس الشرعیة فی فقه الإمامیه**، ج ۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ق
- علاءالدین علی بن حسام، **کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال**، ج ۶، بی جا، مؤسسه الرساله، الطبعة الخامسة، ۱۴۰۱ق
- علامه حلی، حسن بن یوسف، **تذکره الفقهاء**، ج ۲، چاپ سوم، قم: مؤسسه آل البيت (ع)، ۱۴۱۴ق
- علامه حلی، حسن بن یوسف، **تحریر الأحکام الشرعیة علی مذهب الإمامیه**، ج ۱، قم: مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام، ۱۴۲۰
- علی بن ابی طالب (ع)، **عبدالواحد بن محمد، آمدی، و مهدی، رجایی، غرر الحکم (تصحیح رجایی)**، ج ۱، قم، دارالکتاب
- الإسلامی، ۱۳۶۸
- کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، ج ۲، چاپ یازدهم، تهران، دارالکتاب اسلامی، ۱۳۶۳
- مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، ج ۲، چاپ هفتم، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی تا، ص ۲۲
- محمّدی ریشه‌ری، محمد، **میزان الحکمه**، ج ۱۰، چاپ اول، قم: دارالحديث، ۱۳۷۹
- ملا احمد، نراقی، **معراج السعاده**، چاپ اول، تهران: هجرت، ۱۳۷۱، ص ۳۶۴
- النوری، حسین بن محمد تقی، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، ج ۷، قم: مؤسسه آل البيت (ع)، چاپ دوم: ۱۳۶۸

مقالات

- اخوان، کاظمی بهرام، "راهبردهای اعتلای تمدن و فرهنگ اسلامی و تضمین امنیت فرهنگی"، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۲، شماره ۳، شماره پیاپی ۳، خرداد ۱۳۷۸
- امید یانی، سیدحسین، "نقش فرهنگ وقف در شکوفایی علم و دانش در تمدن اسلامی"، همایش بین المللی مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی، چاپ اول؛ اصفهان، انتشارات اسوه، ۱۳۸۷

ایازی، سید محمدعلی، "کرامت انسان و آزادی در قرآن"، نشریه بینات، سال چهاردهم، شماره ۵۳، بهار ۱۳۸۹

باقی نصرآبادی، علی، "همبستگی اجتماعی و مشارکت عمومی"، حصون ۱۳۸۴، ش ۶،

<https://ensani.ir/fa/article/85865>

جهانیان، ناصر، "جایگاه وقف در توسعه اقتصادی" مجموعه مقالات وقف و تمدن اسلامی، جلد ۲، بی جا، آبان ۱۳۸۷

عظیم زاده اردبیلی، فائزه، و هوشمند، سعیده، "کارکردهای اقتصادی و اجتماعی وقف و انفاق با رویکردی به سیره

نبوی"، دومین همایش ملی خیر ماندگار، تهران، ۱۳۹۷، <https://civilica.com/doc/954421>

الفنجری، محمد شوقی، "مبانی نظری توزیع عادلانه"، ترجمه یوسف محمدی، نشریه اقتصاد اسلامی، شماره ۷، دی ۱۳۸۱

کائینی، محمدرضا، "پیشینه و کارکرد وقف در اسلام و تاریخ تمدن اسلامی"، وقف میراث جاویدان، پاییز و زمستان ۱۳۹۱،

شماره ۷۹ و ۸۰

گروهی از نویسندگان، مجموعه مقالات ۲۴ مسابقات بین المللی قرآن کریم، چاپ اول، انتشارات اسوه، ج ۳، ۱۳۸۷.

گوهری، زهرا، "بررسی عامل امنیت در پایایی و پویایی تمدن اسلامی با رویکرد تحلیلی"، ششمین همایش بین المللی

مطالعات دینی و علوم انسانی در جهان اسلام، تهران، ۱۳۹۹، <https://civilica.com/doc/1179203>

مساوات، سید ابراهیم، و بابامیری، اسماعیل، و فرهادی، پیام، "بررسی کارکردهای اجتماعی وقف در بهبود رفاه

اجتماعی"، پژوهشکده مطالعات وقف و نیکوکاری، اولین همایش ملی خیر

ماندگار، تهران، <https://civilica.com/doc/624198>

مقدم، وحید، "ظرفیت نهاد وقف در تحقق ابعاد معنا گرایانه عدالت اقتصادی و..."، مجموعه مقالات وقف و تمدن

اسلامی جلد ۲، بی جا، آبان ۱۳۸۷

مولوی، محمد، صدری، فری، نبی اله، "مقدمات و الزامات ایجاد تمدن نوین اسلامی" فصلنامه علمی مطالعات الگوی پیشرفت

اسلامی ایرانی، سال نهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰

محرمی، توحید، "آینده فرهنگی جمهوری اسلامی و تحقق تمدن نوین ایرانی اسلامی"، دو فصلنامه مطالعات بنیادین

تمدن نوین اسلامی، دوره ۱، شماره ۱، شماره پیاپی ۱، تیر ۱۳۹۷

زارعی زهرا، "ابعاد ولایه های خدمات اجتماعی از دیدگاه و سیره معصومان ع"، جستارهای تاریخ اسلام، سال اول، شماره

دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

منابع اینترنتی

بیانات مقام معظم رهبری در اجلاس جهانی جوانان و بیداری اسلامی، ۲۵/۰۷/۱۳۹۶.

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۲۱/۰۲/۱۴۰۱